

Kraanvogels *Grus grus* in het Fochteloërveen

Herman Feenstra

Eerste zekere broedgevallen van een Kraanvogel in Nederland vonden plaats in het Fochteloërveen. In zowel 2001 als 2002 werd één jong grootgebracht. Kraanvogels bleken zich goed twee te kunnen stellen tegen predatoren als vossen en roofvogels. Aanwezigheid van mensen, zelfs op grote afstand, verstoorde de bezigheden van de Kraanvogels. Tot een leeftijd van twee maanden bestreek de familie in 2001 een klein gebied op het veen zelf. Daarna werd ook op de omringende landbouwgronden gefoerageerd.

In 1997 begon een groepje Kraanvogels Noord-Nederland te verkennen. Op het Fochteloërveen kwam in april 1999 het eerste paar een kijkje nemen, in juli vergezeld van een tweede paar. De vogels bleven tot in november aanwezig. In 2000 werd het eerste paar eind februari opgemerkt en eind april kwam het tweede paar er bij. In mei en juni 2000 waren vijf Kraanvogels present.

In 2001 werd voor het eerst tot broeden overgegaan en in 2002 kwamen beide paren tot broeden.

In dit artikel wordt aan de hand van gedrag en terreingebruik ingegaan op de vraag waarom juist het Fochteloërveen als eerste broedplaats werd uitverkoren.

Gebied

Het Fochteloërveen is een hoogveengebied van c. 2000 hectare op de grens van Friesland en Drenthe. Het is een uitgestrekt gebied met heide, veenplanten, grassen en waterplassen. Aanzienlijke delen van de kern bestaan uit pijpenstrootje. Aan de rand bevindt zich opslag van voornamelijk berk. In het midden ligt een zandrug waarover het fietspad van Appelscha richting Veenhuizen is aangelegd. De afgelopen jaren zijn kilometers houten damwand de grond in gegaan, waardoor het water in de compartimenten beter vast wordt gehouden. Vooral in 2000 zijn er veel kades geplaatst en daarom was het in 2001 op veel plaatsen natter dan voorheen.

De vloeivelden in het Fochteloërveen dienden als opvang van het afvalwater van de voormalige aardappelmeelfabriek. In tegenstelling tot het overwegend voedselarme veen is dit gebied voedselrijk. De vloeivelden zijn op een aantal plekken met open water na met riet begroeid. Aan de zuidwestkant van het Fochteloërveen bevindt zich een buffer van honderden hectares uit productie genomen landbouwgrond. Extensief grasland met pitrus en distels bepalen het beeld. In de buffer lopen meerdere paden.

De laatste jaren zijn er in het Fochteloërveen nieuwe recreatieve voorzieningen gekomen, waaronder een gigantische uitkijktoren. Vanuit deze uitkijktoren waren de Kraanvogels goed te volgen.

Werkwijze

Tijdens de reguliere inventarisaties van broedvogels op het veen en de ganzen- en zwanentellingen die ook het gebied rondom het veen beslaan, zijn alle waarnemingen van Kraanvogels genoteerd.

In 2001 zijn honderden extra uren geïnvesteerd om de Kraanvogels in het broedseizoen te volgen. Het volgen van de Kraanvogels is een lastige klus in de hoge pollen pijpenstrootje. Door achter een dijk te lopen, te bukken en kleine stukjes te tijgeren kon ik tot op 200 meter afstand van het nest komen. Daarnaast werden de dieren geobserveerd vanuit de uitkijktoren. Nadat het jong was geboren, zijn de ouders met jong gevolgd zodat een beeld is verkregen van gedrag en terreingebruik. Observaties op een afstand van enkele honderden meters zijn gebruikt om gegevens over het menu te verzamelen. Na het vertrek uit het centrale deel van het veen zijn de Kraanvogels wekelijks bezocht om een beeld te krijgen van het terreingebruik. In 2002 is het nest enkele keren van korte afstand geobserveerd, maar is minder tijd gespendeerd aan het volgen van de familie tijdens de jongenperiode. Het terreingebruik is in grote lijnen vastgelegd.

Resultaten

Broeden

In 1999 waren Kraanvogels aanwezig van april tot in november, in 2000 van eind februari tot in december, in 2001 van januari tot in december (Tabel 1). In 2001 werden de vogels (twee paren) vrijwel dagelijks gezien van maart tot oktober. Soms waren ze korte tijd weg (9-25 januari en 11-20 februari 2001). Het was het duidelijk dat de vogels toen in de buurt zijn gebleven. In de winter 2001/02 bleven de Kraanvogels langer weg (tussen derde week december en eind januari). Het is mogelijk dat de vogels toen verder weg zijn getrokken. Aanwaaiende Kraanvogels slapen het liefst in de rustige open hoogveenkern met plaatselijk enkele decimeters water. Pleisterende exemplaren in het Fochteloërveen waren tot 2000 zeldzaam omdat het gebied westelijk van de gebruikelijke trekroute ligt. Hier lijkt verandering in te komen. Groepen doortrekkers worden sinds 2000 met grotere regelmaat waargenomen (Tabel 1). In 2000 werden tussen 6 en 16 april 19 tot 32 exemplaren geteld. Tussen 12 en 21 maart 2002 was een groepje van 6 exemplaren aanwezig. Mogelijk worden groepjes doortrekkers aangetrokken door de luide roep van de vaste bewoners.

Overwinteren en doortrek

Vorming van territoria, balts en nestbouw

In 2001 werden tweemaal territoriale conflicten waargenomen. Op 13 maart werd een mannetje, dat belangstelling toonde voor beide paren, verjaagd van het Fochteloërveld. Waarschijnlijk hetzelfde mannetje werd op 16 maart verjaagd door een van de territoriale mannetjes. Vanaf 21 maart 2001 werd balts opgemerkt bij paar A. Copulaties werden gezien op 27 en 28 maart. Tot 5 april werd bijna dagelijks de paringsmars en de dans opgevoerd op

Tabel 1. Aantallen Kraanvogels op het Fochteloërveen in 1992-2002. *Number of Cranes on the Fochteloërveen in 1992-2002.*

Maand <i>Month</i>	1992-1998	1999	2000	2001	2002
Januari <i>January</i>	0	0	0	4	2
Februari <i>February</i>	0	0	2	6	2
Maart <i>March</i>	0	0	2	5	*10
April <i>April</i>	0	5	*34	5	4
Mei <i>May</i>	3	2	5	7	4
Juni <i>June</i>	0	2	5	7	4
Juli <i>July</i>	1	4	2	7	4
Augustus <i>August</i>	2	4	4	7	4
September <i>September</i>	1	7	4	5	4
Oktober <i>October</i>	0	2	2	5	3
November <i>November</i>	*10	2	2	5	5
December <i>December</i>	0	0	3	5	4

* Deels doortrekkers *Partly Migrants*

drie baltsplaatsen op respectievelijk 1500, 2800 en 2800 m van het toekomstige nest. Paar B balste vanaf 24 maart op een vaste baltsplaats op grasland op 1500 meter van de vermoedelijke broedplaats.

In 2002 werd al op 15 februari balts waargenomen. Vanaf 6 maart waren beide paren op vaste baltsplaatsen terug te vinden. Hier werden copulaties waargenomen op 21 maart bij paar A en op 1 april bij paar B. De balts was veel minder opvallend dan een seizoen eerder. Afgezien van enkele dagen balts en copulaties op een maïssperceel, gebruikte paar A een baltsplaats op 2000 m van het nest en paar B uitsluitend een plek op 1500 m van het nest.

Eind maart was paar A op drie plekken in het centrale deel van het veen bezig met nestbouw. De plek waar in 2001 met succes was gebroed, werd niet gebruikt. Dit kan te maken hebben met drukte op het wandelpad, dat in 2001 niet werd gebruikt door de afsluiting van het hele veen voor publiek in verband met de mond- en klauwzeer crisis.

Op 14 april, 6, 15 mei en 10 juni 2002 achtervolgde het mannetje van paar B agressief een andere Kraanvogel (waarschijnlijk het mannetje van paar A). Op 15 mei zaten de mannetjes bijna een uur achter elkaar aan in de lucht, waarbij zelfs loopings werden uitgevoerd. Daarbij staken ze het hele veen over. Aangezien er later in het seizoen een dood exemplaar is gevonden denk ik dat het vrouwtje van paar A is gestorven en het mannetje op zoek was naar een nieuw vrouwtje.

Nest en eifase

In 2001 bracht paar A de duet-roep tijdens de broedtijd nauwelijks meer ten gehore. Halverwege april zag ik op twee dagen dat er soms nestmateriaal werd opgepikt en neergelegd. Overdag zat één vogel op het nest en foerageerde en waakte de andere meestal in de omgeving van het nest, hoewel ook buiten het veen op het Fochteloërveld werd gefoerageerd. Wanneer andere

Kraanvogels werden opgemerkt of gehoord, vloog de wakende vogel erheen om poolshoogte te nemen, maar bleef op aanzienlijke afstand. Deze interacties vonden vooral in de vroege ochtend plaats. Op 6 mei heb ik het nest bezocht. De Kraanvogels vlogen op en begonnen te roepen. Meerdere malen vloog een Kraanvogel tot op enkele tientallen meters afstand boven me. Het nest lag op een eilandje in een waterplas van enkele hectares (0.2-1.5 m diep). Het was weinig omvangrijk en bestond vrijwel geheel uit pitrus en een enkele stengel riet. Het lag op een eilandje van pollen pijpenstrootje met plukken waterveenmos. Er lag één ei in het nest. Rond het nest lag een grote waterplas van enkele hectaren met meerdere kleine eilandjes Foto 1.

Paar B is in april 2001 nauwelijks bezocht in verband met de mond- en klauwzeercrisis. Bij een bezoek op 8 mei aan de vermoedelijke broedplaats kwam een Kraanvogel zacht kru-roepend op me afvliegen, waarna het beest terugvloog en landde. Bij verdere nadering begon de vogel luider te roepen. Een nest is niet gevonden

In 2002 kon ik op 31 maart het vrouwtje van paar A niet vinden, maar op 2 april zag ik haar op het nest zitten. De nestplaats was een kleddernat terrein zonder opslag van betekenis. Op de meeste plaatsen stond circa 30-50 cm water. Heel af en toe ging de vogel staan, veren schudden, even poetsen en weer zitten. Broedaflossingen werden waargenomen. Op 4 en 6 april werd er nog gebroed, maar op 8 april waren er geen Kraanvogels meer in de buurt van het nest. Op 10 april stond het paar in een plas op een kilometer afstand van het nest rustig te poetsen. Op 16 april verbleven de vogels weer in de buurt van het nest, een tweede broedpoging werd echter niet ondernomen.

Paar B was in 2002 niet op de plek aanwezig die in 2001 werd gebruikt. Een dijkdoorbraak had tot gevolg dat er nauwelijks water stond. Het paar was in maart weken achtereen op een vaste plek te vinden, maar begin april werd deze plek plotseling verlaten. Bij nader onderzoek bleek dat op eilandjes van pijpenstrootje wel 'nestvlonders' waren gebouwd. De duet-roep

Foto 1. De nestplaats in 2001. Fochteloërveen 6 mei 2001, Herman Feenstra. *The nest site in 2001. Fochteloërveen 6 mei 2001, Herman Feenstra.*

Foto 2. Close-up van het nest in 2002. Fochteloërveen 2002, Herman Feenstra.
Close-up of the nest in 2002. Fochteloërveen 2002, Herman Feenstra.

werd niet meer ten gehore gebracht zodat het moeilijk was om erachter te komen waar de kranen exact zaten. Pas op 6 mei verraadden ze zich door te roepen en op 9 mei vond ik het nest. Het nest was geheel opgebouwd uit pitrus (foto 2) en bevatte een pasgeboren jong, dat met moeite de kop kon opheffen. Op nog geen tien meter van het nest werd een niet voltooide nestvlonder gevonden. De waterdiepte om het nest bedroeg 40-60 cm. Op een tiental meters afstand stonden struiken en bomen tot tien meter hoogte.

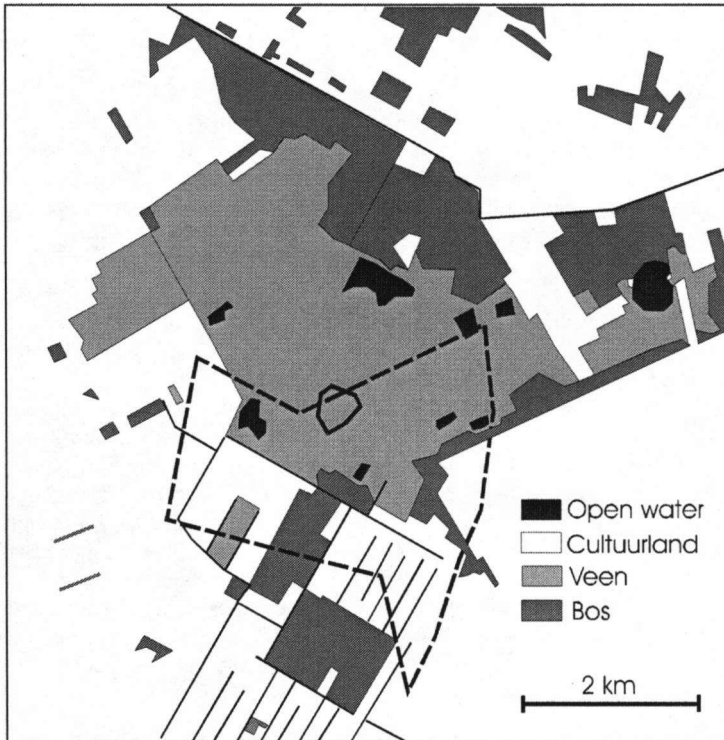
Jongenfase

In 2001 werd het jong van paar A op ongeveer 8 mei geboren. Tussen 8 en 16 mei werd tot maximaal 150 meter van het nest gevoerageerd en op het nest geslapen. Op 17 mei verplaatste het paar met het jong zich 650 meter. Op 19 mei verhuisden ze opnieuw, nu over een afstand van 700 meter. Vanaf 19 mei sliepen de Kraanvogels op een eiland van pollen pijpenstrootje voor de uitkijktoren. Van daaruit foerageerden ze met een toenemende actieradius. De eerste dagen werd 1,5 hectare gebruikt, tot de leeftijd van vijf weken was het foerageergebied 10-15 hectare groot en toen het jong zeven weken oud was, werd 20-30 hectare gebruikt. Op de leeftijd van zevenenhalve week begon het jong zijn vleugels te gebruiken. Met negen weken werden korte stukjes net boven de grond gevlogen, vrijwel altijd in navolging van één van de ouders. Met negenenhalve week vloog het jong enkele tientallen meters boven de grasvlakte, waarbij het werd gevolgd door de ouders. Vanaf eind juli werden uitstapjes buiten het veengebied gemaakt. Halverwege de dag vlogen ze dan naar het veengebied terug om te

rusten en te poetsen.

In mei hield paar B zich op in de buurt van paar A met jong. Wanneer paar B de duet-roep liet horen, volgde een duet-roep van paar A en vloog het vrouwtje van paar A naar paar B. De vogels zochten elkaar geregeld op en bleven op korte afstand van elkaar staan. Er werd vaak overdreven gepoetst. In juli werden conflicten tussen beide mannen gezien, die met trappen en verjagen werden opgelost. Op 21 september werd opnieuw getrapt door het mannetje van paar A. Ondanks de conflicten sliepen beide paren en het jong vanaf mei gezamenlijk met onderlinge afstanden tot tien meter.

Eind oktober werd het activiteitsgebied iets groter en foerageerde paar A met hun jong ook in de ZW-hoek (Figuur 1). In november en december werden nog steeds dezelfde foerageer- en pleisterplaatsen bezocht. In de loop van december verdwenen beide paren.

Figuur 1. Fochtelooerveen en omgeving en de activiteitsgebieden in 2001 van het paar met jong tot acht weken oud (dikke lijn) en het gebied dat de familie na het vliegvlug worden van het jong bestreek (gebroken lijn). *Fochtelooerveen and surroundings and the activity areas of the pair in 2001 with their chick up to eight weeks old (thick line) and the area they occupied after the young was able to fly (broken line)*

In 2002 heb ik paar B op 9 mei vanuit een boom bij het nest geobserveerd. Een pasgeboren jong werd met stukjes eischaaal gevoerd. De eerste dagen foerageerde de familie in de buurt van het nest op insecten die vooral van Pitrus werden gepikt. Het activiteitsgebied was in de eerste week hooguit een hectare. De vogels waren opmerkelijk rustig, maar waakzaam.

Op 20 mei sliepen de vogels nog op het ouderlijke nest. Een dag later verplaatste de familie zich 1750 meter. De vogels verbleven toen waarschijnlijk op de plek waar ze voor het broeden enkele nestvlonders hadden gebouwd. Op 19 juni betrapte ik de familie daar. Op 1 juli foerageerden ze naast de uitkijktoren, waar ze de weken erna ook sliepen. Eind juli sliep de familie op een plas in het Centrale deel, maar in augustus foerageerde de familie buiten het veengebied tussen de Compagnonsbossen en het veen en aan de 'Smilde kant' op graanpercelen en grasland. In november werd geslapen op de Bankenbos-plas in het noorden van het Fochteloërveen.

Voedselkeuze

Buiten de broedperiode

In januari t/m april werd op maïs- en grasland gefoerageerd. Vanaf augustus werd in nog niet geoogste graanpercelen, en later op geoogste graanpercelen gefoerageerd. Ook in september en oktober werd vooral op geoogste graan- en maïspcelen en extensief grasland gefoerageerd daarnaast werden een enkele keer aardappels gegeten. Op grasland met pitrus werd in september 2001 gezien dat er kikkers werden gepakt.

Broedperiode

In 2001 foerageerde de familie de eerste dagen in de omgeving van het nest en was het activiteitsgebied 1,5 hectare groot. Enkele keren zag ik dat een libel werd gegrepen. Constant werden kleine prooien uit de vegetatie gepikt en het jong voorgehouden.

Na ruim een week foerageerde de familie een kilometer voor de uitkijktoren. De vegetatie bestaat hier uit wollegras, veenpluis, flinke pollen heide en pijpenstro. Er staan enkele struiken, bomen en vliegdennen. Typische hoogveenplanten als lavendelheide, zonnedauw en veenbes zijn hier ook te vinden. Tijdens het foerageren bestond een duidelijke voorkeur voor vlaktes met voornamelijk heide. Er werden vooral kleine prooien gegrepen, vermoedelijk insecten. Op de nieuwe kaden werd vegetatie en turf door de Kraanvogels opgetild en weggesmeten waarna pikbewegingen volgden. Op 25 juni pikte een Kraanvogel enkele bessen uit een Amerikaanse bosbes. De struiken van de Amerikaanse bosbes kwamen in juli steeds meer in trek. Het jong werd ook 7x een wasplaat (paddestoel) gevoerd. Het voedsel werd het jong nog steeds voorgehouden. Op 30 juli werden tussen 6.00u en 10.30u vrijwel alleen bessen naar binnen gewerkt. Begin augustus werd lopend en vliegend de één na de andere bessenstruik opgezocht. Enkele dagen daarna verbleef paar A met jong niet meer in het veen. Waarschijnlijk zat de familie in een perceel graan aan de kant van Smilde. Enkele dierlijke prooien die werden gegrepen en op naam konden worden gebracht waren: 2 poppen of larven, 2 libelles, 4 hagedissen, 2 slangen en 4 kikkers.

In 2002 foerageerde paar B met hun jong de eerste dagen op korte afstand van het nest op insecten. Steeds pikten beide ouders insecten uit de pitrus en hielden die het jong voor. Van de weken erna is niet exact bekend waar en waarop de vogels foerageerden.

Verstoring

In 2001 werd een ouder van het paar A op 19 april achtervolgd door een mannetje Havik. Op 22 april kwam opnieuw een mannetje Havik *Accipiter gentilis* in de buurt van het nest, waarop beide Kraanvogels luid begonnen te roepen. Er waren geregeld Bruine Kiekendieven *Circus aeruginosus* actief die de kranen op hun zenuwen werkten. Net nadat het kuiken was geboren, waren de kranen zeer alert en agressief tegenover de kiekendieven. Op 13 mei ging een Bruine kiekendief op 100 meter afstand van de familie zitten. De kiekendief werd verjaagd en even achtervolgd. Toen het jong enkele weken oud was, ging er steeds minder aandacht naar de kiekken uit. Een Buizerd *Buteo buteo* die op 200 meter van het nest op een prooi dook, werd verjaagd.

In de periode dat het paar voor de uitkijktoren sliep, zijn meerdere malen vossen opgemerkt vlak bij de slaappleats. Het ging meestal om twee welpen, maar af en toe werd een volwassen vos gezien. Zodra een vos werd ontdekt, vloog een Kraanvogel er op af, waarbij de laatste tientallen meters lopend werden afgelegd. Als een bezetene ging de Kraanvogel achter de vos aan. Tot twee keer toe zag ik een Kraanvogel een volwassen vos weggagen.

Op 5 mei vloog een legerhelikopter laag over het gebied, waarop de broedende Kraanvogel het nest verliet. De vogel keerde na 20 minuten terug op het nest (zijn/haar partner was afwezig). Wanneer mensen het nest tot op enkele honderden meters afstand naderden, stond de broedende vogel op en sloop weg. Het beest verplaatste zich snel en gebukt door het gras. Kwam er een persoon nog dicht in de buurt (eenmaal waargenomen) dan werd er geroepen (dubbelroep). Deze roep is op kilometers afstand te horen en geeft aan dat er iets niet pluis is. Tijdens mijn korte bezoek aan het nest was de dubbelroep ook te horen.

In de jongenperiode drukten één ouder en het jong zich na verstoring door mensen en lieten zich niet meer zien. De andere ouder hield de boel nauwlettend in de gaten. Wanneer mensen te dicht in de buurt kwamen, begon het exemplaar te roepen en vloog weg. Soms echter drukte ook dit exemplaar zich. Af en toe kwam een kopje omhoog om polshoogte te nemen. Na verstoring door mensen verplaatsten de kranen zich in korte tijd naar een punt zo diep mogelijk het veen in. Luchtballonnen leidden tot panische reacties, vooral toen een ballon exact op de slaappleats landde (mededeling J. Mulder). Weken nadien reageerden de Kraanvogels nog steeds met de dubbelroep bij het verschijnen van een luchtballon. Bij het Gebod zonder Eind bleef paar A op vele honderden meters afstand van het fietspad in juli. Wanneer fietsers passeerden drukten de vogels zich. Paar B hield zich regelmatig op in de buurt van het fietspad bij het Bankenbos.

Wanneer fietsers passeerden, drukten de vogels zich. Als het weer rustig werd, kwamen de kopjes voorzichtig tevoorschijn.

Op 15 april 2002 waren 2 personen het gebied voor de uitkijktoren systematische aan het afstruinen. Het leek er sterk op dat ze naar het nest zochten. Ze werden nauwlettend door een Kraanvogel in de gaten gehouden, maar leken deze zelf niet op te merken.

Conclusies en discussie

Nederlandse vestiging in Europees verband

In meerdere Europese landen is de Kraanvogel vooral halverwege de 19de eeuw in betrekkelijk korte tijd door toedoen van de mens sterk in aantal afgenomen of uitgestorven. Gelukkig gaat het weer beter met deze prachtige vogelsoort en schuift de grens van het verspreidingsgebied

weer naar het westen. In Denemarken stierf de Kraanvogel rond 1850 uit en vestigde de soort zich weer vanaf 1952. Tot aan het eind van de jaren tachtig van de vorige eeuw waren drie broedplaatsen bekend, die door enkele broedparen werden bezet. Daarna nam het aantal toe en in 1999 bestond de Deense kraanvogelpopulatie uit 14-15 broedparen (Tofft 1999). In Duitsland gaat het ook goed met de soort. In de afgelopen 20-25 jaar is het aantal broedvogels verdubbeld. Als belangrijkste oorzaken voor de toename worden genoemd: Aanpassing aan menselijke activiteiten; goede nationale en internationale bescherming, veranderende trek- en overwinteringstrategie en een relatief hoge reproductie (Mewes 1995). Ook in Frankrijk en Engeland is de Kraanvogel terug als broedvogel. De vestiging in Nederland in 2001 lag dus in de lijn van de verwachting.

Waarom het Fochteloërveen?

Het Fochteloërveen en omgeving is over enkele tientallen vierkante kilometers een van de dunst bevolkte gebieden van Nederland. Aan de noordzijde is het gebied afgegrensd door de niet voor publiek toegankelijke bossen rond de penitentiële inrichting Bankenbos. Aan de oostkant lopen onaantrekkelijke veenontginningen dood in het gebied. In het zuiden en westen is het landschap een gribusachtig gebied met verspreid staande boerderijen. Door de ontoegankelijkheid van het veen en zijn onaantrekkelijke of ontoegankelijke omgeving is het gebied tot dusver aan de greep van alles opslorpande toerisme ontkomen. Bijkomstig voordeel is dat het Fochteloërveen niet ontsloten is voor autoverkeer en nauwelijks ontsloten is voor fietsers en wandelaars. Dit is inmiddels een voor Nederland vrijwel unieke situatie en het zal er zeker toe hebben bijgedragen dat de eerste broedgevallen van Kraanvogels juist hier plaats vonden.

Dat ook langs de grens van het veen nauwelijks wegen lopen, maakt het voor de Kraanvogels mogelijk om zich tamelijk ongestoord en eventueel lopend van de slaapplekken op het veen naar foerageerplaatsen op omringende akkers en graslanden te verplaatsen. De recente vernatting van het veen door het aanbrengen van extra damwanden kan de Kraanvogels in de kaart hebben gespeeld, omdat daardoor het aantal potentiële broed- en slaapplekken behoorlijk is uitgebreid.

Broedbiologie

Rekening houdend met een broedduur van 29 dagen voor een één-legsel (Glutz von Blotzheim *et al.* 1973), is het ei omstreeks in het nest van 2001 op 10 april gelegd. Teruggerekend werd het ei in een van de nesten van 2002 op 11 april gelegd. Het andere paar werd op 2 april broedend aangetroffen (het nest is niet bezocht) en is dus wat eerder tot eieg overgegaan. Het legbegin komt overeen met dat in andere Europese landen (Glutz von Blotzheim *et al.* 1973), maar de legfels zijn aan de kleine kant. Vrijwel altijd worden namelijk twee eieren gelegd, gemiddeld 1.95 in 674 Duitse legfels (Mewes 1999). Mogelijk produceerden de broedvogels van het Fochteloërveen kleine legfels omdat ze nog niet zo ervaren zijn.

Overwinteren

Er lijkt onder Europese Kraanvogels een trend te bestaan om noordelijker te overwinteren. Zo nam in Frankrijk het aantal overwintelaars toe van 3380 in 1982/83 tot 29.440 in 1996/97 (Prange 1999). Op een belangrijke pleisterplaats in Duitsland, 40 kilometer ten westen van Berlijn, zijn voor het eerst in 1991/92 en daarna in 1997/1998 overwintelaars gezien. In

januari 1998 werden 18 vogels waargenomen waarvan 7 juveniel (Schreiber en Rauch 1999). In Nederland was in de Peel in de winter 2000/01 voor het eerst een groepje van 9-20 overwinteraars aanwezig van 2 januari tot 6 maart (mededeling C. van Seggelen). De tijdelijke afwezigheid van de overwinterende Kraanvogels in het Fochteloërveen viel veelal samen met een koudeperiode. Mogelijk voelen de Kraanvogels zich niet prettig wanneer hun slaapplassen dichtvriezen.

Bedreigingen

In de meest kwetsbare periode, van eileg tot het vliegvlug worden van de jongen, bleken de Kraanvogels uitstekend in staat om eventuele predatoren als roofvogels en vossen van het lijf te houden. De meest actuele bedreiging wordt daarom gevormd door mensen en in het bijzonder de inrichters van natuurgebieden. De vogels reageerden op mensen tot op een afstand van c. 300 m. door hun bezigheden te stoppen tot het gevaar geweken was. Dit impliceert dat een wandelpad van twee kilometer lengte door het veen een c. 120 ha van het gebied onbruikbaar maakt voor Kraanvogels. Dit wordt geïllustreerd door de broedplaatskeuze van paar A, dat in 2001, toen het hele gebied was afgesloten voor publiek, zijn nest bouwde op 200 m van een wandelpad. In 2002, toen het betreffende pad weer bewandeld werd, toonden de Kraanvogels niet meer de minste interesse in hun voormalige nestplaats. Een studie van een Kraanvogel bij het Wapserveld leverde de conclusie op dat rust in een groot afgesloten gebied met slaap- en foerageermogelijkheden ook hier cruciaal was (Bijlsma 1999).

Er zijn plannen om de recreatie in het Fochteloërveen te bevorderen. Dat dit een regelrechte bedreiging voor de Kraanvogels is, behoeft geen verder betoog. Vanaf de huidige fietspaden en de uitzichttoren kunnen vrijwel alle facetten van het natuurgebied worden bezichtigd. Uitbreiding van deze mogelijkheden voegt hoegenaamd niets toe, maar kan veel kapot maken. Ik verwacht dat Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer hun verantwoordelijkheid nemen als beheerder en zich zullen inzetten voor bescherming van deze prachtige vogel.

Summary: Common Cranes *Grus grus* in the Fochteloërveen

The Fochteloërveen is a peat moor relic of 2000 ha at the border of the provinces of Frisia and Drenthe in the northern part of The Netherlands. From 1999 onwards cranes, between which two pairs, regularly visited the area. In 2000-02 they only were absent during spells of cold weather (Table 1). In 2001 one of the pairs produced one egg and successfully raised a chick. In 2002 both pairs started a breeding attempt, but one failed in an early stage. The other pair laid one egg and raised the chick. Clutches of one egg are rare in Common Cranes and probably the breeding birds on the Fochteloërveen are young and/or inexperienced.

The Cranes used a large part of the Fochteloërveen and its surroundings to forage (Figure 1). Earlier and later in the season they mainly foraged on the adjacent agricultural fields, especially on harvested maize, cereals and potatoes. The night was spent in shallow water on the peat moor. The nests were built in very wet parts of the peat moor, far away from human disturbance. During the first days the pairs and young foraged close to the nest in an area of no more than 1.5 ha. In 2001 from day 12 to day 50 the parents with the young occupied an area of c. 30 ha on the peat moor to forage and sleep.

During the first days after hatching the chicks were fed with invisible prey items, probably

insects. Later on the parents offered it pupae or larvae (2) dragonflies (2), lizards (4) snakes (2), frogs (4) mushrooms (7) and lots of berries of *Vaccinium corymbosum*.

The choice of the Fochteloërveen as the first breeding site in the Netherlands is not coincidental. Compared to other areas the Fochteloërveen and surroundings are extreme thinly populated, the wet nature reserve is not bordered by roads, so the birds have freely access to the bordering agricultural fields and the whole area is hard to penetrate because of lack of roads and because of a prison complex in the forests north of the peat moor.

Literatuur

- Bijlsma R.G.1999. Prenuptiaal gedrag, voedsel en rui van overzomerende Kraanvogels *Grus grus* in West-Drenthe in 1999. Drentse Vogels 12: 17-35.
- Feenstra H. 1999. Kraanvogels *Grus grus* in het Fochteloërveen in 1999: een poging tot broeden? Drentse Vogels 12: 9-16
- Feenstra H. 2000. Vogels, zoogdieren, reptielen en amfibieën in het Fochteloërveen in 1998 en 1999. Rapport, Fochtelo.
- Feenstra H. 2002. Kraanvogel na eeuwen terug als broedvogel in Nederland 2001. BVDK 2002/2. Bureau Vogelinventarisatie De Kraanvogel, Fochtelo.
- Glutz von Blotzheim U.N., Bauer K.M. & Bezzel E. 1973. Handbuch der Vögel Mitteleuropas. Band 5. Akademische Verlagsgesellschaft, Frankfurt am Main.
- Mewes, W. 1995. Die Bestandsentwicklung des Kranichs *Grus grus* in Deutschland und deren Ursachen. Dissertation, Univ. Halle-Wittenberg.
- Mewes, W. 1996a. Bestandsentwicklung, Verbreitung und Siedlungsdichte des Kranichs in Deutschland. Vogelwelt 117: 103-109.
- Mewes, W. 1999. Zur reproduktion des Kranichs *Grus grus* in Deutschland. Vogelwelt 120 :251-259.
- Nowald, G. 2001. Verhalten von Kranichfamilien (*Grus grus*) in Brutrevieren Nordostdeutschlands:Investion der Altvögel in ihre Nachkommen. J. Ornithol. 142: 390-403
- Prange, H 1986. Die Sammel- und Rastplätze des Kranichs in der DDR. Falke 33: 398-404.
- Prange, H 1999. Der Zug des Kranichs *Grus grus* in Europa. Vogelwelt 120: 301-315.
- Schreiber, H. & Rauch M.1999. Stand und Entwicklung des kranichsammel- und -rastplatzes bei Nauen, Brandenburg. Vogelwelt 120:317-322.
- Seggelen, C. 1999. Vogels van de Groote Peel: Een eeuw avifauna in een veranderend hoogveenlandschap. Maastricht: Stichting Natuurpublicaties Limburg.
- Tofft, J. 1999. Der Kranich *Grus grus* als Brutvogel in Dänemark. Vogelwelt 120 :275-279

Adres: Fochteloërveen 10, 8428 RR Fochtelo

Foto 3. Jonge Kraanvogel een dag oud, Fochteloërveen 9 mei 2002 (Herman Feenstra).
Juvenile Common Crane of one day old, Fochteloërveen 9 may 2002 (Herman Feenstra)